

MIT I UTOPIA

MIT I UTOPIA

MACIEJ CZEREMSKI, JAKUB SADOWSKI

© Copyright by Wydawnictwo LIBRON and Authors
Kraków 2012

ISBN: 978-83-62196-47-0

Recenzenci: dr hab. Andrzej Szyjewski, prof. UJ, dr hab. Dorota Urbanek

Publikacja finansowana z dotacji na działalność statutową Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w roku 2011

Redakcja: Małgorzata Piwowarczyk

Korekta: Aleksandra Bylica

Skład: Dominika Górnicz

Indeks: Dominika Górnicz, Małgorzata Piwowarczyk

Na okładce wykorzystano fragment anonimowego plakatu radzieckiego „Co dała Rewolucja Październikowa robotnicy i chłopce” z 1920 roku



Wydawnictwo LIBRON

Filip Lohner

ul. Ujejskiego 8/1

30-102 Kraków

tel. 12 628 05 12

e-mail: office@libron.pl

www.libron.pl

Spis treści

| | |
|--|-----|
| Wstęp | 7 |
| Rozdział I. Kultura jako sposób bycia | |
| Mit i utopia w strukturze kultury | 13 |
| Rzeczywistość i wiedza | 17 |
| Wiedza i fikcja | 35 |
| Mit i utopia z perspektywy konstruktywistycznych teorii kultury | 47 |
| Rozdział II. Mit | |
| Funkcje | 55 |
| Treść | 64 |
| Forma | 85 |
| Kulturowy konstruktywizm a specyfika mitu | 107 |
| Rozdział III. Utopia | |
| Zjawisko obiektywne i społeczne | 115 |
| Struktura | 123 |
| Forma i treść | 139 |
| Utopia a schematy i poziomy wiedzy | 171 |
| Rozdział IV. Konfrontacja | |
| Specyfika mitu i utopii | 177 |
| Schemat badawczy | 179 |
| W stronę nowej definicji | 188 |
| Uwagi końcowe | 191 |
| Bibliografia | 193 |
| Indeks nazwisk | 207 |
| Summary | 213 |
| Резюме | 215 |

Wstęp

Niniejsza książka to efekt refleksji poczynionych nad mitem i utopią – kategoriami niezwykle popularnymi w obrębie szeroko rozumianej humanistyki. W wypadku każdego z tych fenomenów samo tylko zestawienie najważniejszych pozycji literatury przedmiotu zajmowałoby tom o objętości podobnej do naszego. Kategoria mitu aplikowana jest do wywodów naukowych na niemal każdej konferencji naukowej z zakresu literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, religioznawstwa czy etnologii, a kolejne roczniki studentów uzyskują tytuły licencjata, magistra i doktora na podstawie prac poświęcających się tym właśnie pojęciem. Utopia nie jest wprawdzie tak popularną kategorią jak mit, jednak i ona odmieniana jest przez wszystkie przypadki w pracach naukowych. Uznając ten stan rzeczy, rezygnujemy z tradycyjnej formy wstępu, w której dokonuje się przeglądu stanu badań, byłby to bowiem wstęp nieadekwatny do zasadniczej treści niniejszej książki. Z punktu widzenia jej zawartości ważniejsze wydaje się natomiast to, by od razu zauważyć, że oba interesujące nas terminy łączy wspólna cecha: posiadają one ugruntowane miejsce w języku potocznym. Oba kojarzone są z tym, co nieprawdziwe, nierealne czy zmyślane, w konsekwencji zaś zbliżają się do siebie pod względem niektórych zakresów potocznie przypisywanych im znaczeń. Niekiedy stwierdzenia „to jakiś mit” oraz „to utopia” można usłyszeć jako komentarz do jednego i tego samego zdania, uznawanego przez komentatora za nieprawdziwe. Co jednak istotniejsze, można również zaobserwować przenikanie owych potocznych zakresów znaczeń do języka naukowego (wbrew funkcjonującym w nim niezliczonym definicjom mitu i utopii, czy też – równoległe do tych definicji). W rezultacie pola semantyczne obu terminów ulegają rozmyciu (co sprawia, że w zakresie mitu wpisuje się na przykład zarówno tradycyjne narracje Greków czy Rzymian, jak i twórczość Tadeusza Micińskiego), a co więcej – zaczynają się przenikać. Niekiedy powstaje wręcz wrażenie trudnej do uzasadnienia tożsamości kategorialnej już nie tylko między twórczością Micińskiego i greckimi mitami, ale też pomiędzy twórczością Micińskiego, greckimi mitami a – powiedzmy – naj-

słynniejszą powieścią Tomasza Morusa. Niniejsza książka jest propozycją uporządkowania relacji pomiędzy – jak sądzimy – zarówno pokrewnymi, jak i nietożsamymi zjawiskami mitu i utopii.

W świetle obszernej literatury przedmiotu dotyczącej zagadnień mitoznawczych i utopioznawczych wydaje się nam stosowne zadeklarować również, czym niniejsza rozprawa nie jest. Nie jest ona mianowicie przeglądem znanych dziś nauce wyobrażeń mitycznych i utopijnych. Nie jest także przeglądem istniejących teorii mitu i utopii i nie traktuje o dotychczasowych próbach powiązania obu fenomenów. Nie ma na celu udowodnienia, że mit i utopia są jak *yin* i *yang*, że dopełniają się wzajemnie, stanowiąc dla siebie swe negatywowe odbicia. Wręcz przeciwnie, staramy się unikać łatwej w takiej sytuacji pokusy symetrycznego podejścia do badanych problemów. Refleksja naukowa nad mitem wymaga zgoła innego aparatu pojęciowego niż refleksja nad utopią. Dlatego też, chcąc z kolei doprecyzować, czym nasza publikacja jest, należałoby stwierdzić, że stanowi ona próbę wypracowania dla mitu i utopii wspólnych i spójnych kategorii opisu, pozwalających na zdefiniowanie obu terminów przez odniesienie ich do analogicznych parametrów, lecz bez utraty ich własnej specyfiki. Znaczna odmienność interesujących nas zjawisk sprawia, że droga do ustalenia takich parametrów zajmuje trzy z czterech rozdziałów książki. Ustalamy je przy tym, posiłkując się symboliczno-adaptacyjnymi koncepcjami kultury oraz teorią kulturowego konstruktywizmu. Zarówno mit, jak i utopię traktujemy bowiem jako takie fenomeny kulturowo-społeczne, które dopiero wtórnie uzyskują swoje ekspresje w rozmaitych narracjach. Takie stanowisko – zauważmy – wymusza sięgnięcie poza narzędzia wypracowane przez dyscypliny skupiające się na badaniu narracji, a zwłaszcza ich określonych typów (narzędzia z zakresu historii literatury, historii filozofii czy historii myśli społecznej), co jednak nie oznacza także całkowitej z nich rezygnacji.

Sądzimy, że struktura naszej pracy nie wymaga dodatkowego omówienia w słowie wstępnym. Pragnęlibyśmy jedynie zaznaczyć, że rozdział pierwszy książki – *Kultura jako sposób bycia* – w znacznym stopniu przejmuje na siebie rolę wstępu merytorycznego. Dzieje się tak dlatego, że poświęcony jest umiejscowieniu mitu i utopii w strukturze kultury, w tym w kontekście teorii konstruktywizmu kulturowego. Dopiero zaś takie umiejscowienie pozwala

nam właściwie sformułować cele naszej rozprawy. Rozdziały drugi i trzeci to częściowe i osobne analizy interesujących nas zagadnień. Finalny rozdział czwarty zbiera wcześniejsze ustalenia i dopiero w nim następuje konfrontacja opisywanych fenomenów na płaszczyźnie wypracowanych przez nas parametrów. Dopiero też tutaj redefiniujemy mit i utopię w sposób, który – jak sądzimy – pozwala uporządkować ich wzajemną relację, a ponadto umożliwia ich łączne usytuowanie w strukturze kultury.

W dochodzeniu do naszych konkluzji niejednokrotnie stosujemy teorie i aparaty pojęciowe rzadko do tej pory aplikowane do badań nad mitem i utopią. Tego rodzaju działanie wiąże się oczywiście z pewnym naukowym ryzykiem. Jesteśmy jednak przekonani, że wartość tego typu eksperymentalnych konstrukcji jest nie mniejsza niż wartość eksperymentu w dyscyplinach doświadczalnych. Za dewizę przyjmujemy tutaj słowa Karla Mannheima, którego próba zgłębienia wzajemnych relacji między dwoma fenomenami społeczno-kulturowymi (choć tylko jeden z nich pokrywa się z fenomenem, który nas tu interesuje) do dziś uchodzi za klasyczną:

Nasze konstruktywnie zdefiniowane pojęcia [ideologii i utopii – M.C. i J.S.] nie są tylko ucieleśnieniem eksperymentów myślowych, lecz czerpią podstawę swej konstrukcji z empirii, a więc [...] mamy w ich przypadku do czynienia z konstrukcjami *cum fundamento in re*. W istocie rzeczy te pojęcia konstruktywne nie istnieją w celu operacji spekulatywnych, lecz mają pomóc nam w rekonstrukcji momentów strukturalnych istniejących w samej rzeczywistości, a tylko nie zawsze widocznych. Konstrukcja to nie spekulacja, gdzie pojęcia są same dla siebie, lecz stanowi ona warunek wstępny empirii, która, o ile spełnia intencje założone w pojęciu, czy prościej, jeżeli dostarcza „dowodów” na słuszność konstrukcji, nadaje jej rangę rekonstrukcji¹.

¹ K. Mannheim, *Ideologia i utopia*, tłum. J. Miziński, Lublin 1992, s. 167.